

4. Кубрякова Е. С. Аналогия / Е. С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1990. — С. 31–32.
5. Попов С. Л. Грамматические варианты в русском языке: когнитивно-эволюционный аспект: Дис. ... докт. филол. наук / С. Л. Попов. — Харьков, 2015. — 453 с.
6. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. IX. — М. : Прогресс, 1980. — С. 69–97.
7. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка / Д. Э. Розенталь. — [4-е изд., испр.]. — М. : Высшая школа, 1977. — 316 с.
8. Русская грамматика / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. — В 2-х т. — Т. II. Синтаксис. — М. : Наука, 1982. — 711 с.
9. Скоробогатова Е. А. Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические разряды имени): Монография / Е. А. Скоробогатова. — Харьков : НТМТ, 2012. — 480 с.
10. Ценев В. Психологическое портретирование больного шизофренией / В. Ценев // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://psyberia.ru/mindterritory/shizo>.
11. Krupa V. Metafora na rozhrani vedeckých disciplín / V. Krupa. — Bratislava : Tatran, 1990. — 184 s.

УДК 811.161.2'42

Р. Л. Сердега*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна***Синтаксична організація виражених простим реченням повір'їв**

Сердега Р. Л. Синтаксична організація виражених простим реченням повір'їв. Синтаксис і дотепер залишається найменш дослідженою галуззю лінгвістики. Прості речення, хоч і не вичерпують багатства всіх синтаксичних форм, усе ж виступають необхідними елементами організації мови. Помітне місце вони займають і в системі виражених реченням повір'їв. У статті розглянуто синтаксичну організацію повір'їв, що мають форму простого речення. З'ясовано, що серед аналізованих одиниць більш поширеними є однокладні синтаксичні конструкції. Це переважно безособові речення. Головна частина в таких синтаксичних конструкціях виражена безособовими предикативними конструкціями, що мають виразну заборонну або імперативно-дозвоільну семантику й поєднуються з інфінітивом.

Ключові слова: *просте речення, повір'я, односкладні речення, двоскладне речення, безособове речення, узагальнено-особове речення, неозначено-особове речення, означено-особове речення.*

Сердега Р. Л. Синтаксическая организация выраженных простым предложением поверий. Синтаксис до сих пор остаётся наименее исследованной отраслью лингвистики. Простые предложения, хотя и не исчерпывают богатства всех синтаксических форм, всё же выступают необходимыми элементами организации языка. Заметное место они занимают и в системе выраженных предложением поверий. В статье рассмотрена синтаксическая организация поверий, имеющих форму простого предложения. Выяснено, что в анализируемом языковом материале чаще употребляются односложные синтаксические конструкции. Это в основном безличные предложения. Главная часть в таких синтаксических конструкциях выражена безличными предикативными конструкциями, которые сочетаются с инфинитивом и имеют выразительную запретную или императивно-разрешительную семантику.

Ключевые слова: *простое предложение, поверье, односоставные предложения, двусоставное предложение, безличное предложение, обобщённо-личное предложение, неопределённо-личное предложение, определённо-личное предложение.*

Serdega R. L. The Syntactic Organization of Beliefs Expressed by a Simple Sentence. Syntax is still the least researched branch of linguistics. One of the main problems of syntax is a comprehensive study of the proposal, its grammatical organization in connection with the expression of a certain content. The sentence is the main language communicative unit and represents a complex system of interrelated units that form its structure. Simple sentences, of course, do not cover the richness of all syntactic forms. However, they are necessary elements of the organization of the language. A notable place for such syntactic constructions is in the system expressed by the sentence of beliefs. Researchers of the Ukrainian language paid much attention to the study of the syntax of the literary language and the description of written sources. However, scientists must investigate syntactic organization of folk speech, folklore-ceremonial texts and those syntactic structures that reflect traditional world view presentations of the Ukrainian people. In the article we considered the syntactic organization of beliefs, which have the form of a simple sentence. We found out that in the analyzed linguistic material more often monosyllabic syntactic constructions are used, which mostly refer to impersonal sentences. The main part in such syntactic constructions is expressed by impersonal predicative constructions, which are combined with an infinitive and have expressive forbidden or imperative-permissive semantics.

Keywords: *simple sentence, belief, one-part sentences, two-part sentence, impersonal sentence, general-personal proposal, indefinitely-personal proposal, definitely personal proposal.*

Однією з головних проблем синтаксису є всебічне вивчення речення, його граматичної організації у зв'язку з вираженням певного змісту. Речення, будучи основною мовною комунікативною одиницею, становить собою складну систему взаємопов'язаних одиниць, які утворюють його структуру. Прості речення, хоч і не вичерпують багатства всіх синтаксичних форм, усе ж виступають необхідними елементами організації мови. Помітне місце вони займають і в системі повір'їв, виражених реченням.

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню різних синтаксичних структур, зазначає Н. В. Файфер, синтаксис і дотепер залишається найменш дослідженою галуззю лінгвістики, що пояснюється складністю зазначеної проблематики [14:101], а П. С. Дудик зауважує, що більшість принципово важливих тем синтаксису й досі витлумачується неоднозначно й суперечливо [1:3]. Синтаксисові простого речення присвячені навчально-методичні та наукові праці П. С. Дудика [1], С. Д. Єрмакової [2], А. П. Загнітка [3], М. С. Заборної [4], Н. Л. Іваницької [5; 6; 7], А. К. Мойсієнка [10], колективна монографія «Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки)» (1975) [12]. Загалом дослідники української мови багато уваги приділяли вивченню синтаксису літературної мови й описові писемних пам'яток, проте необхідно досліджувати й синтаксичну організацію народного мовлення, фольклорно-обрядових текстів і зокрема тих синтаксичних структур, що відбивають традиційні світоглядні уявлення українського народу. На сучасному етапі розвитку науки, слушно зауважує О. В. Яковлева, «декларується міждисциплінарний рівень дослідження як єдиний можливий і необхідний, оскільки нові перспективні проблеми і ситуації виникають на стику наук, на стику різнорідних компонентів і матеріалів, на стику жанрів і структур» [16:206]. Сьогодні, на думку М. І. Толстого, жодна дисципліна не може існувати тільки в собі і виключно для себе [13:25]. Філологія, зрозуміло, теж не становить винятку, оскільки вона, будучи сукупністю певних гуманітарних наук (мовознавства, літературознавства, текстології, фольклористики та ін.) має вивчати мову, літературу та культуру того чи іншого народу через різноаспектний аналіз текстів.

Метою статті є аналіз синтаксичної організації повір'їв, виражених простим реченням. Матеріалом для неї слугували вилучені нами відповідні сполучення слів, що становлять короткий вираз, зі збірників «Прислів'я. Прикмети та повір'я українського народу» (2006) [11] і М. Н. Шкода «Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повір'я українського народу» (2011) [15], а також фактаж, зібраний під час студентських

діалектологічних експедицій 2007-2009 рр. у с. Солоницівка (Дергачівський район, Харківська область).

Просте речення, як відомо, має в своєму складі одну граматичну основу, виражену сполученням підмета й присудка або лише одним головним членом. Серед повір'їв, виражених простим реченням, кількісна перевага належить односкладним синтаксичним конструкціям, хоча вона й не значна. Двоскладні речення, в принципі, також є досить поширеними серед аналізованих мовних фактів.

Серед односкладних речень у досліджуваних повір'ях переважають конструкції, що означають дію або стан, які відбуваються без активної участі особи, незалежно від носія стану, тобто безособові речення. У таких повір'ях головна частина речення, як правило, виражена безособовими предикативними конструкціями (найчастіше *не можна*, зрідка *нізя*, *гріх*), що поєднуються з інфінітивом і мають виразну заборонну семантику: **Без хліба не можна наїстися; Беремній не можна отказувать** (с. Солоницівка); **Беремній не можна сидіть на порозі** (с. Солоницівка); **Вагітній жінці не можна їсти червоні ягоди і рибу; Вагітній жінці не можна сидіти на порозі; До пологів не можна купувати дитячі речі; Віником нікого нізя обмітати** (с. Солоницівка); **В неділю не можна працювати взагалі** (с. Солоницівка); **Гріх не давати людям води із криниці, колодязя; Молодим не можна переходити дороги з порожніми відрами; На покійників беремній дивитись не можна** (с. Солоницівка); **На порозі не можна довго стояти; Не можна гойдати порожньої колиски** (с. Солоницівка); **Не можна дивитися у вікно на покійника** (с. Солоницівка); **Не можна дитині до одного року стригти волосся на голові; Не можна дитині до року дивитися в дзеркало; Не можна згадувати в розмовах на поминках погані вчинки померлого, негативні, неприємні риси його характеру; Не можна кидати у вогонь брудного; Не можна переступати через дитину до року; Не можна класти на стіл росцеску, ключі та гроші** (с. Солоницівка); **Не можна під час весілля губити шпильку, спеціально закріплену на одязі; Не можна стояти на порозі в грозу; Не можна упускати обручку до або під час вінчання; Не можна хату будувати на могильниках, мусорках** (с. Солоницівка); **Переходити дорогу перед покійником не можна** (с. Солоницівка); **У п'ятницю не можна мити голову** (с. Солоницівка); **Через поріг не можна позичати гроші**. Інколи використовується присудкове слово з протилежною заборонним конструкціям семантикою, яке набуває значення дозволу-рекомендації щодо виконання тієї або іншої дії

у відповідний часовий період чи за певних умов: *В суботу можна все робить* (с. Солоницівка). *Згадуючи покійного, слід казати царство йому небесне або земля пухом; Полегшити страждання мертвих на тому світі можна поминаючи їх* (с. Солоницівка). В структурі останнього речення, що має виразну говіркову природу, є невідокремлений дієприслівниковий зворот, складений з дієприслівника способу дії *поминаючи* та форми родового відмінка множини особового займенника *вони* (їх). Головний член аналізованих безособових речень може, як видно з наведених вище прикладів, ускладнюватися поєднанням предикатива з інфінітивом. Інколи з інфінітивом поєднуються прості форми вищого і найвищого ступенів порівняння якісно-означальних прислівників: *Борг краще віддавати вранці, а не ввечері; У суботу найкраще купатися, перевдягатися*, які в контексті можуть виступати своєрідними синонімами предикативів *треба, слід* (порівняйте: *Борг треба віддавати вранці, а не ввечері; У суботу слід купатися, перевдягатися*).

В системі аналізованих синтаксичних конструкцій трапляються й узагальнено-особові речення. У функції головного члена речення в таких повір'ях можуть виступати дієслівні форми другої особи однини наказового способу, що також мають виразну заборонну семантику, яка створюється завдяки додаванню до дієслова частки *не*: *Не змахуй долонею крихти хліба на підлогу; Не їж, переступаючи через поріг; Не переходь дороги перед труною*; форми третьої особи множини дійсного способу: *Від зурочення, зглазу чіпляють на одягу булавку вверх головкой* (с. Солоницівка); *Померлої дитини ім'я не дають* (с. Солоницівка); *Після закінчення будівництва хати обов'язково роблять вінок і ставлять на хаті*. Останнє речення цього ряду ускладнене однорідними присудками, проте синтаксичні конструкції такого типу серед аналізованих повір'їв трапляються рідко.

Серед аналізованих синтаксичних конструкцій є й такі односкладні речення, у яких виконавець дії не визначений. У повір'ях, що мають форму неозначено-особового речення, головний член переважно виражається дієсловом у формі множини минулого часу: *Булавку чіпляли от зглазу в розпашонку* (с. Солоницівка); *Раньше вагітній забороняли вузли в'язать, гадати* (с. Солоницівка); *Раньше в понеділок не починали стріти* (с. Солоницівка).

Інколи в тих випадках, коли мовець у процесі безпосередньої комунікації підкреслює те, що він дотримується в житті того чи іншого повір'я, головний член простого односкладного речення виражається дієсловом у першій особі однини дійсного способу. Нами, наприклад, зафіксовану таку означено-особову синтаксичну конструкцію:

Булавку від зглазу ношу гостряком вниз (с. Солоницівка).

Двоскладні прості речення, в яких обов'язково повинні бути обидва головні члени — підмет і присудок, серед повір'їв, виражених простим реченням, теж становлять кількісно помітну групу. Підмет в аналізованих синтаксичних конструкціях переважно простий. Виражається він здебільшого іменником, а присудок — дієсловом: *Верба захищає дім від нечистої сили, дитину від хвороби* (с. Солоницівка); *Виє собака на погане* (с. Солоницівка); *Відьма молоко забирає* (с. Солоницівка); *Відьми збирають цвіти з могил, роблять з них зілля* (с. Солоницівка); *Добру людину бджола не кусає; Гори, провалля й кургани на землі виникли від потоку; Душа самогубця завжди ходить по землі* (с. Солоницівка); *Зайця створив чорт; На Благовіщення вилазять із землі всі гади; На Благовіщення пташка гнізда не в'є* (с. Солоницівка); *На Благовіщення птиця гнізда не в'є; Народжена дитина охороняється ангелом-охоронцем* (с. Солоницівка); *На сорок святих сорока сорок паличок у гніздо покладе; Проти п'ятниці сон неодмінно справдиться; На Великдень опівночі тварини зазвичай говорять людською мовою; На теплому Олексі риба хвостом лід розбиває; Після смерті душа йде на той світ* (с. Солоницівка); *Птахи ніч розкльовують; Сич хазяїна виживає; Сіра коза дає більше молока, ніж кози інших мастей; Хліб не переїдається; Чорт може набирати подобу ворона й так з'являється поміж люди*. В ролі простого підмета в аналізованих синтаксичних конструкціях може інколи виступати субстантивованій прикметник (*Молода переступати порог дома чоловіка не должна*) (с. Солоницівка) або стійке словосполучення (*Повний місяць має цілющі властивості*).

Складений підмет у повір'ях, що мають форму простого речення, трапляється рідко. Він переважно виражається сполученням кількісного числівника з іменником у родовому відмінку: *Із сорока святих сорок морозів буде*.

Щодо другого головного члена речення — присудка, то, як це видно з вище наведених прикладів, у досліджуваних повір'ях найчастіше використовується простий дієслівний присудок. Зрідка в аналізованих синтаксичних конструкціях уживається складений дієслівний присудок. Він трапляється як у двоскладних, так і односкладних реченнях: *Молода переступати порог дома чоловіка не должна* (с. Солоницівка). *Раньше в понеділок не починали стріти* (с. Солоницівка).

Окрему групу серед повір'їв становлять двоскладні речення з пропущеним дієсловом-зв'язкою: *Вівторок — легкий і сприятливий день для всякого початку справи чи роботи; Вівторок*

— щасливий день; Вітер — чоловік із великими вусами; Субота — найтяжчий день на роботу; Хліб викидати — великий гріх. Такі синтаксичні конструкції часто супроводжуються вказівним займенником *це*, який у реченні виступає словом-зв'язкою і стоїть перед присудком, вираженим іменником: *Вихор — це чорт; Кінь — це перевтілений диявол; Небо — це дах землі, збудований з якоїсь білої маси; Чумацький Шлях — це дорога у вирій*.

Серед виражених простим реченням повір'їв помітну групу становлять ускладнені синтаксичні конструкції. Вони можуть ускладнюватися за рахунок однорідних членів речення, дієприслівникових, дієприкметникових і порівняльних зворотів. Кількісно більшою є група повір'їв, ускладнена однорідними членами речення. У ролі однорідних членів виступати як головні, так і другорядні члени речення: *Гори, провалля й кургани на землі виникли від потоку; У суботу найкраще купатися, перевдягатися; Не можна класти на стіл росцеску, ключі та гроші* (с. Солоницівка); *Не можна згадувати в розмовах на поминках погані вчинки померлого, негативні, неприємні риси його характеру; Гріх не давати людям води із криниці, колодязя; Не можна хату будувати на могильниках, мусорках* (с. Солоницівка); *Від зурочення, зглазу чіпляють на одягу булавку вверх головкой* (с. Солоницівка). У першому з наведених вище повір'їв однорідні члени речення виконують синтаксичну функцію підметів, у другому — присудків, у третьому та четвертому — додатків, у п'ятому — неузгоджених означень, у шостому — обставин місця, у сьомому — обставин мети.

Спеціалізованими граматичними засобами вираження однорідності в аналізованих синтаксичних конструкціях можуть виступати сурядні сполучники: еднальні (*Вагітній жінці не можна їсти червоні ягоди і рибу*); протиставні (*Борз краще віддавати вранці, а не ввечері*); розділові (*Не можна упускати обручку до або під час вінчання*). У виражених простим реченням повір'ях може бути наявний не один, а кілька рядів однорідних членів: *Верба захищає дім від нечистої сили, дитину від хвороби* (с. Солоницівка); *Відьми*

збирають цвіти з могил, роблять з них зілля (с. Солоницівка); *Після закінчення будівництва хати обов'язково роблять вінок і ставлять на хаті*.

Досліджувані синтаксичні конструкції можуть ускладнюватися й різними зворотами: дієприслівниковими (*Не їж, переступаючи через поріг; Згадуючи покійного, слід казати царство йому небесне або земля пухом*), дієприкметниковими (*Небо — це дах землі, збудований з якоїсь білої маси; Не можна під час весілля губити шпильку, спеціально закріплену на одязі*), порівняльними (*Сіра коза дає більше молока, ніж кози інших мастей*).

Наші попередні спостереження дозволяють зробити такі висновки:

1) необхідно досліджувати не тільки синтаксис літературної мови й синтаксичні особливості давніх та сучасних писемних пам'яток, а й приділяти достатню увагу граматичній організації текстів і різних реченневих структур народного мовлення, фольклорно-обрядових текстів і загалом тих синтаксичних структур, що відбивають традиційні світоглядні уявлення українського народу. Тільки таким чином можна буде здобути більш-менш вичерпні дані про синтаксичний рівень певної мови та її систему загалом;

2) серед виражених простим реченням повір'їв переважають односкладні синтаксичні конструкції, хоча двоскладні речення, в принципі, також є досить поширеними у системі відповідних мовних фактів;

3) у досліджуваних повір'ях переважають односкладні безособові речення, головна частина яких виражена безособовими предикативними конструкціями (найчастіше із заборонною семантикою — *не можна, нізя, гріх*), що поєднуються з інфінітивом;

4) помітну групу серед виражених простим реченням повір'їв становлять ускладнені синтаксичні конструкції. Вони можуть ускладнюватися за рахунок однорідних членів речення, дієприслівникових, дієприкметникових і порівняльних зворотів. Частотнішою є група повір'їв, ускладнена однорідними членами речення.

Література

1. Дудик П. С. Из синтаксиса простого предложения : навч. посіб. / П. С. Дудик. — Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. — 298 с.
2. Єрмакова С. Д. Розмежування складних і простих речень / С. Д. Єрмакова // Укр. мова і літ-ра в школі. — 1979. — №5. — С. 23—27.
3. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис словосполучення і простого речення: теоретико-навчальний комплекс / А. П. Загнітко. — Донецьк: ДонДУ, 1993. — 175 с.
4. Заборна М. Просте речення. Складні випадки аналізу: навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / М. Заборна. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. — 126 с.
5. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові: монографія / Н. Л. Іваницька. — К. : Вища шк., 1986. — 167 с.

6. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу: навч.-метод. посіб. для студентів філол. фак-тів / Н. Л. Іваницька. — К. : Вища шк., 1989. — 63 с.
7. Іваницька Н. Л. Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення: тексти лекцій спецкурсу / Н. Л. Іваницька. — Вінниця, 2002. — 232 с.
8. Кадомцева Л. О. Граматичні форми ускладнення простого речення / Л. О. Кадомцева // Укр. мова і літ. в шк.— 1988. — № 2. — С. 29—33.
9. Кадомцева Л. О. Українська мова: синтаксис простого речення: навч. посібник / Л. О. Кадомцева. — К. : Вища шк., 1985. — 127 с.
10. Мойсієнко А. Структурно-семантична організація простого ускладненого речення / А. Мойсієнко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. — 2006. — Вип. 17. — С. 44—47.
11. Прислів'я. Прикмети та повір'я українського народу / Уклад. Н. Кусайкіна. — Х. : ВД «Школа». — 2006. — 112 с.
12. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки): монографія / За ред. М. А. Жовтобрюха. — К. : Наук. думка, 1975. — 222 с.
13. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. — М. : Индрик, 1995. — 512 с.
14. Файфер Н. В. Основні напрями дослідження синтаксису / Н. В. Файфер // Наук. вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ: Філологія, педагогіка, психологія. — 2012. — Вип. 25. — С. 101—105.
15. Шкода М. Н. Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повір'я українського народу / М. Н. Шкода. — Донецьк: ТОВ «ВКФ „БАО”», 2011. — 544 с.
16. Яковлева О. В. Специфіка обрядового тексту як об'єкта філологічних досліджень / О. В. Яковлева // Мова. — 2012. — № 17. — С. 206—209.

УДК 811.111'23:165.194

Е. О. Савчук, Н. М. Галунова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Особливості сприйняття кольоропозначень у мовній картині світу англословних представників середнього віку

Савчук Е. О., Галунова Н. М. Особливості сприйняття кольоропозначень у мовній картині світу англословних представників середнього віку. У статті розглянуто загальний концепт мовної картини світу, особливості її формування та функціонування впродовж історичного розвитку людства. Приділено особливу увагу мовній концептуалізації кольорового сприйняття оточуючої дійсності окремих індивідуумів залежно від етнічної приналежності. У статті подано аналіз загальних та індивідуальних особливостей сприйняття лексики на позначення кольору у мовній картині світу, яка властива англословним представникам середнього віку. Базуючись на зібраному матеріалі, здійснено кількісний і якісний аналіз. Виділено основні типи асоціацій, проаналізовано емоційно-оцінний складник одержаних реакцій, зроблено відповідні узагальнення та висновки.
Ключові слова: колоронім, мовна картина світу, вільний асоціативний експеримент.³

Савчук Э. А., Галунова Н. Н. Особенности восприятия цветообозначений в языковой картине мире англоязычных представителей среднего возраста. В статье рассмотрены общий концепт языковой картины мира, особенности ее формирования и функционирования на протяжении истории развития человечества. Особое внимание уделено языковой концептуализации цветового восприятия окружающей действительности отдельных индивидуумов в зависимости от этнической принадлежности. Осуществлен обзор истории изучения концептов цвета и языковой картины мира отечественными и зарубежными исследователями. В статье также представлен анализ общих и индивидуальных особенностей восприятия лексики, обозначающей цвет, в языковой картине мира, свойственной англоязычным представителям среднего возраста. Обоснован выбор метода свободного ассоциативного эксперимента для исследования роли цвета в формировании сознания как отдельного индивида, так и определенной группы людей, объединенных по национальному признаку. Базируясь на собранном материале, осуществлен количественный и качественный анализ, выделены основные типы ассоциаций, проанализирована эмоционально-оценочная составляющая полученных реакций, сделаны соответствующие обобщения и выводы.
Ключевые слова: колороним, языковая картина мира, свободный ассоциативный эксперимент, концепт.